



Acta Publica

RAPPORT 2023:05

Dömda till vård

En kvantitativ granskning av påföljden sluten ungdomsvård

-
- 72 procent av de dömda unga har återfallit i brott inom några år
 - Nio av tio gängkriminella återfaller i brott
 - Nästan varannan dömd ung har omhändertagits enligt LVU innan brottmålsdomen

Sammanfattning

Det är inte längre ovanligt att tonåringar – barn – är både offer och förövare i ett besinningslöst våld i Sveriges kriminella miljöer, där skjutningar och sprängningar har nått tidigare otänkbara nivåer¹.

Barn som fälls för grova brott begångna mellan 15 och 17 års ålder får i dag som regel avtjäna sluten ungdomsvård. Det är en ganska ny påföljd, skapad 1999 utifrån tanken att barns kriminella vägval är lättare att bryta utanför fängelsemiljön. Ansvar för vården ligger på Statens institutionsstyrelse, Sis, och en plats inom den slutna ungdomsvården kostar nästan tre gånger så mycket som dygnskostnaden inom Kriminalvården².

I den här rapporten har Acta Publica granskat samtliga 466 lagakraftvunna domar mot 439 ungdomar dömda till sluten ungdomsvård mellan 2015 och 2022. Granskningen ger en unik inblick i den grova ungdomsbrottsligheten och hur väl samhällets insatser för ungdomarna faller ut.

Resultatet är nedslående.

Bland den femtedel av ungdomarna som har identifierade gängkopplingar hade 91 procent återfallit i brott inom några år efter avtjänad sluten ungdomsvård, 78 procent hade återfallit och dömts till fängelsestraff.

Ser man till hela gruppen dömda under granskningens fyra första år så har 72 procent återfallit i brott och 45 procent återfallit och dömts till fängelse.

Det är skyhöga siffror jämfört med Kriminalvården. Myndigheten redovisar 31 procent återfall i brott, enligt de senaste siffrorna³. Mätmetoden skiljer sig något från Acta Publicas, Kriminalvården tittar specifikt på återfall inom tre år efter avtjänat straff, men skillnaderna är så pass markanta att de är värda att notera.

1 Se bl.a. Polisen: "Utveckling skjutningar och sprängningar 2022", [länk](#) hämtad 20 september 2023, Brå: "Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder", [länk](#) hämtad 26 september

2 Dygnskostnad Sis hämtad från myndighetens sajt 25 september 2023, [länk](#), Ungefärlig dygnskostnad Kriminalvården hämtad från myndighetens sajt 25 september 2023, [länk](#)

3 Kriminalvården hämtad från myndighetens sajt 25 september 2023, [länk](#)

En nyligen publicerad studie från Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO, som har undersökt dömda till sluten ungdomsvård 1999–2017, talar om en minskning av återfall i grov brottslighet bland ungdomarna⁴. Den rapporten redovisar klart lägre återfallssiffror för perioden 2011–2017 än de som Acta Publica har funnit för perioden 2015–2018. ESO använder liksom Kriminalvården måttet återfall inom tre år efter avtjänat straff och siffrorna blir därmed inte direkt jämförbara. Men Acta Publicas granskning kan tyda på att återfallen i grov brottslighet bland dömda till sluten ungdomsvård har börjat öka igen.

Att ungdomar som begår grova brott redan innan de är myndiga har varit aktuella hos socialtjänsten i stor utsträckning är inte förvånande i sig. Acta Publica kan visa att 42 procent av dem som har dömts till sluten ungdomsvård 2015–2022 har varit tvångsomhändertagna enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, innan brottmålsdomen.

Samhällets tillkortakommanden syns alltså både före och efter dom om sluten ungdomsvård.

Nästan hälften av individerna i Acta Publicas studie har varit föremål för den mest ingripande tvångsvård som samhället ger till barn som är en fara för sig själva eller andra, men har trots det kommit att begå grova brott redan innan de har fyllt 18 år.

Och nästan hälften av dem som har dömts till det strängaste straff som generellt finns för barn och unga, utformat specifikt för att få denna grupp på bättre spår, har trots det återfallit och dömts till fängelse inom bara några år efter avtjänad sluten ungdomsvård.

4 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård

Om Acta Publica

Acta Publica är Sveriges ledande researchföretag. Vi erbjuder uppkoppling till Sveriges största privata dokumentarkiv, professionell research, kartläggningar och bakgrundskontroller.

Acta Publicas arkiv innehåller fler än 100 miljoner inskannade myndighetsdokument, insamlade under mer än 20 år från fler än 600 olika myndigheter. Vi har därutöver uppkoppling till folkbokföring, företagsfakta och andra externa databaser.

Med eget underrättelsearbete kartlägger Acta Publica fortlöpande organiserad brottslighet och aktörer inom religiös och politisk våldsbekämpande extremism. Kartläggningarna syftar till att identifiera individer, bolag och organisationer som utgör annars svårdetekterad risk och som hotar det demokratiska samhället.

Pro bono publico använder vi vår researchkapacitet och våra informationstillgångar till att undersöka företeelser och förhållanden i samhället som annars inte hade blivit belysta. Denna rapport är ett exempel på detta arbete. Fler rapporter finns för gratis nerladdning på vår hemsida, där läsaren också kan sätta upp sig på en sändlista för kommande rapporter.

Acta Publica är registrerad bifirma till Panoptes Sweden AB.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	2
Om Acta Publica	4
Innehållsförteckning.....	5
Inledning	6
Lagen	8
Myndigheternas roll.....	10
När en ungdom döms	11
Syfte.....	12
Metod	13
Granskningen Dömda till vård	15
Återfall i brott	23
Gängbrottslighet	30
De omhändertagna	37
Avslutande kommentar.....	43

Inledning

Strax innan klockan tio på dagen den 13 april 2023 fritogs en morddömd 17-åring från en kriminalvårdstransport i Södertälje. 17-åringen, som var placerad på det särskilda ungdomshemmet Tysslinge, hade just varit på ett tandläkarbesök och eskorterades av tre kriminalvårdare iförd midjefängsel. Kriminalvårdspersonalen överrumplades av minst två maskerade personer med vapen i sina händer, händelseförloppet gick snabbt, männen och 17-åringen försvann från platsen⁵.

I början av maj försvann en pojke dömd till sluten ungdomsvård från Statens institutionsstyrelses, Sis, ungdomshem Råby i Lund⁶. Bara dagar senare rymde två pojkar, 14 och 15 år gamla, från ett annat särskilt ungdomshem utanför Göteborg. Pojkarna, som båda misstänktes för inblandning i olika skottlossningar i Stockholmsområdet våren 2023, ska ha klättrat över ett staket och därefter lämnat hemmet⁷.

Det är bara några av de rymningar som under 2023 skett från ungdomshemmen. I flera fall har ungdomar planerat sin flykt med hjälp av anstaltens surfplattor och mobiler.

Den 19 maj gick Sis upp i stabsläge. Medier rapporterade om att myndigheten befann sig i en förtroendekris, och för att förhindra risken för framtida rymningar uppgavs starka restriktioner vänta – beviljade besök utanför institutionerna skulle ses över och säkerhetsbedömningarna för alla intagna skulle revideras⁸.

Den 20 juli utbröt tumult på Sis-hemmet Tysslinge när intagna ungdomar försökte ta sig ut från en avdelning. Ungdomarna använde våld mot personalen, förstörde övervakningskameror och annan säkerhetsutrustning. En anställd fick föras till sjukhus efter att ha blivit misshandlad av ungdomarna⁹.

5 Se till exempel: *SVT Nyheter*, 22 april 2023, "Fritagningen av morddömd 17-åringen i Södertälje – detta vet vi", [länk](#)

6 *Sydsvenskan*, 12 maj 2023, "Ny rymning från Råbyhemmet i Lund", [länk](#)

7 *Expressen*, 9 maj 2023, "Pojke filmad vid skjutning – har nu rymt ihop med annan skytt", [länk](#)

8 *Sveriges Radio P4 Väst*, 18 maj 2023, "Sis-hemmen går upp i stabsläge efter rymningarna – 'drastiska åtgärder' väntar", [länk](#)

9 *Sveriges Radio P4 Stockholm*, 20 juli 2023, "Upplopp på ungdomshem – anställd misshandlad av intagna", [länk](#)

Händelserna inom Sis egen verksamhet hjälpte till att hålla liv i debatten om hur ungdomsbrottsligheten ska hanteras – med hårda straff eller behandlande insatser. I en utredning om straff för barn, initierad av tidigare regering och presenterad för nuvarande regering i augusti 2023, föreslogs att barn och unga i 15- till 17-årsåldern dömda för grova brott bör sitta i ungdomsfängelse. Förslaget fick medhåll av justitieminister Gunnar Strömmer (M) som i ett uttalande sa att den slutna ungdomsvården inte är anpassad för att ta hand om de grövsta brottslingarna. ”Kriminalvården har stor erfarenhet av grova brottslingar och är den myndighet som är bäst rustad att hantera den här målgruppen”¹⁰.

Men det mötte även kritik. Barnrättsorganisationen Bris uttalade oro över att förslaget skulle avhumanisera de dömda barnen och se dem som enbart förövare. ”Barn ska inte straffas i första hand utan rehabiliteras”, sa Anna Dorian, barnrättsjurist vid organisationen till SVT¹¹. Även Akademikerförbundet SSR:s ordförande Heike Erkers ifrågasatte förslaget och poängterade att Kriminalvården ”helt saknar kunskap om att jobba med barn”¹².

Den 28 september 2023 meddelade regeringsunderlaget att de hade gett Kriminalvården i uppdrag att vara redo att ta ungdomsfängelser i bruk senast 1 juli 2026¹³. Det föregående dygnet hade en 18-årig rappare skjutits till döds inför barn som tränade på en idrottsplats i Stockholm¹⁴, ytterligare en person hade skjutits ihjäl i Haninge kommun och en 25-årig kvinna hade dött efter ett sprängattentat i en villaförort utanför Uppsala¹⁵.

10 Svt Nyheter, 14 augusti 2023, ”Utredare slår fast: Sverige bör starta ungdomsfängelser”, [länk](#)

11 Svt Nyheter, 14 augusti 2023, ”Bris om ungdomsfängelser: Man avhumaniserar barn”, [länk](#)

12 Socionomen, 15 augusti 2023, ”Utredning om straff för barn klar - fängelse föreslås i stället för sluten ungdomsvård”, [länk](#)

13 Aftonbladet Debatt, 28 september 2023, ”Nu börjar vi inrätta ungdomsfängelser”, [länk](#)

14 DN, 28 september 2023, ”Rappare skjuten till döds vid Mälarhöjdens IP – många barn och unga på planerna”, [länk](#)

15 SVT, 28 september 2023, ”Tre döda på tolv timmar – dödligaste månaden hittills”, [länk](#)

Lagen

5 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, skall den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid

(32 kapitlet 5 § brottsbalken).

I Sverige kan man bara bli straffad för brott om man har fyllt 15 år. Om rätten anser att en ungdom som har begått brott när hen är mellan 15 och 17 år bör dömas till fängelse, ska påföljden i stället bestämmas till sluten ungdomsvård. Det innebär ett tidsbestämt straff som avtjänas på Statens institutionsstyrelses, Sis, särskilda ungdomshem. Som minst pågår straffet under 14 dagar, som högst i 4 år. Brott som ofta leder till dom om sluten ungdomsvård är rån, grov misshandel, mord, dråp, grova narkotikabrott och sexualbrott.¹⁶

Lagen om sluten ungdomsvård, LSU, infördes 1999 och innebar en ny frihetsberövande påföljd för unga lagöverträdare. Tidigare hade ungdomar dömda för särskilt allvarliga brott avtjänat sina straff i fängelse, men den nya påföljden innebar att dessa ungdomar skulle verkställa straffet vid ett särskilt ungdomshem. Flera argument ledde till att lagen infördes. Bland annat fanns en målsättning att följa FN:s barnkonvention där det poängterades att ett alternativ till fängelse bör finnas för barn och unga under 18 år. Därtill ansågs placeringen inom Kriminalvården öka risken för att den unga skulle få en bild av sig själv som kriminell. Det ansågs heller inte rimligt att ungdomar som begår brott skulle straffas lika hårt som vuxna¹⁷.

Under tiden i sluten ungdomsvård ska ungdomen få den vård, behandling och utbildning som hen behöver. Tanken är att tiden på det särskilda ungdomshemmet ska få ungdomen på bättre spår, och att personen efter straffet ska kunna leva ett liv utan att begå brott. Samhället lägger ansemliga resurser på den slutna ungdomsvården, dygnskostnaden är i grunden nästan tre gånger så hög som för en plats inom kriminalvården¹⁸.

16 Statens institutionsstyrelses (SiS) hemsida, *Sluten ungdomsvård*, [länk](#) hämtad 2023 30 maj 2023

17 Regeringens proposition 1997/98:96, [länk](#)

18 Dygnskostnad Sis hämtad från myndighetens sajt 25 september, [länk](#), Ungefärlig dygnskostnad Kriminalvården hämtad från myndighetens sajt 25 september, [länk](#)

Även om principen är att ungdomar mellan 15 och 17 år ska dömas till sluten ungdomsvård vid allvarlig brottslighet så finns det även en möjlighet för domstolen att utdöma fängelsestraff till personer som har begått brott när de var under 18 år. Det förutsätter dock att det föreligger ”synnerliga skäl”, som till exempel att huvuddelen av brotten har begåtts efter att den unga har fyllt 18 år, eller att brotten har ett så högt straffvärde att ett frihetsberövande i fyra år inte framstår som en tillräcklig reaktion¹⁹.

19 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § i brottsbalken

Myndigheternas roll

När barn och unga begår brott har samhället dubbla ansvar och roller, dels att bemöta den ungas behov, dels att reagera på själva brottet. Av det följer myndigheternas olika uppgifter. Socialtjänstens insatser ska utgå från den ungas behov av stöd och skydd, rättsvårdande myndigheters insatser ska markera mot brott²⁰.

Eftersom barn och unga som begår brott ofta har ett särskilt behov av stöd och hjälp, bygger påföljdssystemet för unga på principen att de primärt bör vårdas, snarare än straffas. Huvudansvaret för unga lagbrytare faller därför på socialtjänsten, som har ansetts vara den instans som har bäst förutsättningar att möta ungdomarnas behov²¹. Socialtjänstens medverkan är viktig under hela verkställigheten av sluten ungdomsvård. Den ska å ena sidan hjälpa till att utforma den vård som ungdomen behöver under tiden på det särskilda ungdomshemmet, å andra sidan möta barnet med stöd efter verkställigheten²².

Den slutna ungdomsvården verkställs av Statens institutionsstyrelse, Sis. Förutom sluten ungdomsvård ansvarar Sis för individuellt anpassad tvångsvård för ungdomar med psykosociala problem och för vuxna med missbruksproblem. Varje år tar Sis emot cirka 1 000 unga mellan 12 och 21 år, de flesta placerade enligt lagen om vård av unga, LVU. Huvudfokus för myndigheten ligger på vårdande insatser, att skapa bättre förutsättningar för ett socialt fungerande liv utan missbruk och kriminalitet. Därför tillhör Sis socialdepartementets verksamhetsområde, till skillnad från till exempel Kriminalvården som hör till justitiedepartementets ansvarsområde.

Hösten 2020 beslutades att Sis ungdomshem skulle säkerhetsklassas på tre nivåer. Det innebar bland annat investeringar i säkrare dörrar, nya stängsel, och fler kameror. Totalt är det tre Sis-hem som ska säkerhetsklassas på den högsta säkerhetsnivån, Tysslinge utanför Södertälje och Johannisberg i Kalix har nått hela vägen fram. Under 2025 väntas ytterligare ett ungdomshem, Klarälvsgården i Värmland, nå högsta säkerhetsklass.²³

20 Socialstyrelsen, 2020, Barn och unga som begår brott - Handbok för socialtjänsten, [länk](#)

21 Socialstyrelsen, 2020, Barn och unga som begår brott - Handbok för socialtjänsten, [länk](#)

22 Socialstyrelsen, 2020, Barn och unga som begår brott - Handbok för socialtjänsten, [länk](#)

23 Statens institutionsstyrelses (SiS) hemsida, Klarälvsgården ska få högsta säkerhetsklassning, [länk](#) hämtad 20 september 2023

När en ungdom döms

När en ungdom döms till sluten ungdomsvård skickas en kopia av domen till både socialnämnden och Sis. Även om den slutna ungdomsvården verkställs av Sis, samråder institutionen med socialtjänsten i den dömdes hemort för att bedöma vilket ungdomshem som den dömd ska komma till, och hur ungdomens verkställighet ska planeras och genomföras²⁴.

Verkställigheten inleds på en läsbar enhet vid det särskilda ungdomshemmet, men så snart förhållandena medger ska ungdomen ges möjlighet till vistelse under öppnare former. Den dömda kan under verkställigheten hindras från att lämna det särskilda ungdomshemmet och begränsas i sin rörelsefrihet om det bedöms nödvändigt för andra intagnas eller personalens säkerhet. Frågan om vistelse under öppnare former ska prövas regelbundet, minst en gång varannan månad²⁵.

Ungdomar som har blivit dömda till sluten ungdomsvård deltar i ungdomshemmens ordinarie behandlingsverksamhet och går i Sis skola. Målet är att den slutna ungdomsvården ska förbereda ungdomen inför tiden efter verkställigheten, och hjälpa personen att hitta verktyg för att leva ett liv utan kriminalitet när den slutna ungdomsvården är över.

24 Statens institutionsstyrelses (SiS) hemsida, *Sluten ungdomsvård - LSU*, [länk](#) hämtad 30 maj 2023

25 Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, 13–14 §, [länk](#)

Syfte

I den här rapporten har Acta Publica i samarbete med Nyhetsbyrån Siren riktat fokus mot de ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård åren 2015–2022. Gruppen består av de ungdomar som har begått de allvarligaste brotten. Samhällsdebatten är högljudd när det kommer till ungdomsbrottslighet och med denna granskning kan Acta Publica bidra med unik och konkret kunskap om de individer som faktiskt är berörda. Rapporten ger även en tydlig bild av hur väl samhällets insatser för ungdomarna har slagit ut under den granskade perioden.

Metod

Acta Publica har tillsammans med Nyhetsbyrån Siren granskat alla som har dömts till sluten ungdomsvård åren 2015–2022. Totalt rör det sig om 439 ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård i 466 lagakraftvunna domar. Sammanställningen utgår ifrån relevanta tingsrättsdomar under perioden och i de fall påföljden sluten ungdomsvård har ändrats i hovrätten så har de räknats bort i sammanställningen, och vice versa. Hovrättsdomar har i förekommande fall även kontrollerats avseende 2023. Domarna har hämtats från Acta Publicas kvalitetssäkrade databas.

Granskningen har bestått av en kvantitativ genomgång för att kunna se hur många ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård, hur gamla de var vid tiden för domen, vilka brottsrubriceringar som de har dömts för och hur långt straff de har dömts till. I beräkningar rörande återfall i brott har personer utan giltiga personuppgifter, ett 40-tal individer, räknats bort. Det rör sig i huvudsak om ungdomar dömda till sluten ungdomsvård flera år tillbaka i tiden vars samordningsnummer sedan dess har upphört att gälla. Huruvida dessa personer har återfallit i brott i Sverige sedan dess går inte att analysera, och att räkna dem till andelen som inte har återfallit i brott skulle bli missvisande.

För att kunna svara på fördjupade frågeställningar kring de dömda ungdomarna har materialet kompletterats med ytterligare information från Acta Publicas omfattande databaser, som ytterligare domar gällande ungdomarna från både förvaltningsrätt och tingsrätt. För att klargöra ungdomarnas koppling till gängbrottslighet har kontroller mot Acta Publicas tillgång till polisrapporter, förundersökningar och hemlig underrättelseinformation följt.

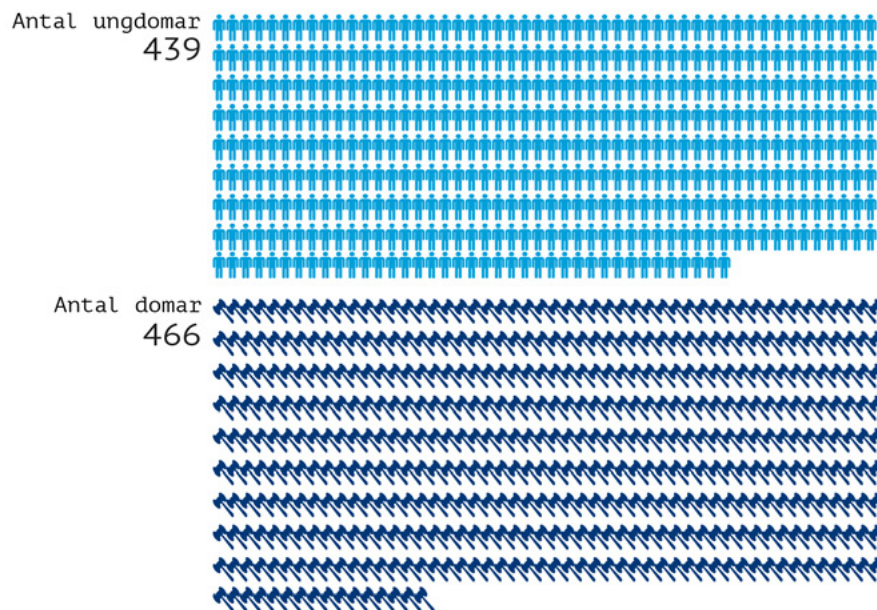
Det sammanställda materialet har därefter analyserats efter på förväg bestämda frågeställningar. All information har sammanställts till statistik för att kunna se tendenser och skillnader mellan de dömda ungdomarna. Resultatet presenteras kontinuerligt med grafik som gestaltar statistiken och exemplifieras med belysande exempel. För att kunna förklara och analysera den omfattande statistiken har journalister på Nyhetsbyrån Siren gjort intervjuer med tjänstemän och sakkunniga. Relevant myndighetsinformation har hämtats från berörda myndigheter. Allt material som kommer från externa öppna källor källhänvisas löpande i texten.

Med respekt för den personliga integriteten och för att undvika identifiering har Acta Publica valt att inte källhänvisa till specifika målnummer i denna öppna rapport.

Granskningen Dömda till vård

Acta Publica har kartlagt samtliga personer som har dömts till sluten ungdomsvård mellan 2015 och 2022. Totalt rör det sig om 439 personer, som förekommer i sammanlagt 466 domar sedan 2015. Majoriteten har enbart dömts till sluten ungdomsvård en gång, men det finns också ett drygt tjugotal som har dömts flera gånger – 23 ungdomar har dömts till sluten ungdomsvård 2 gånger och ytterligare 2 unga har dömts till samma påföljd 3 gånger.

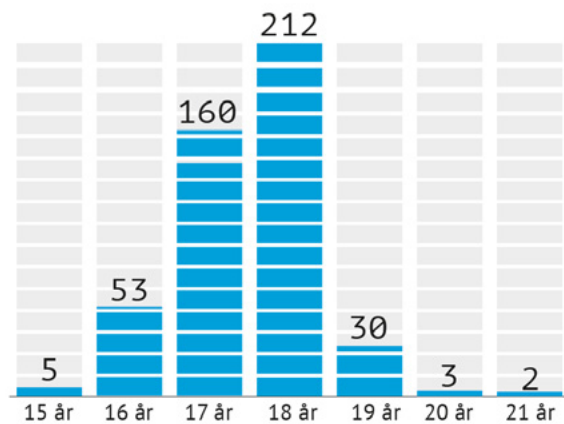
Ungdomar dömda till sluten ungdomsvård 2015-2022



Källa: Acta Publica

De dömdas ålder

Antal år vid dom* och antal domar.**



Källa: Acta Publica

*Avser den ålder personen uppnådde vid det år tingsrättsdomen föll.

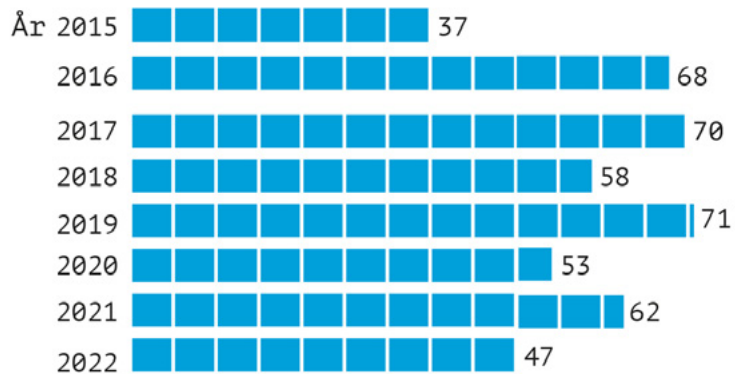
**Vissa personer har dömts till sluten ungdomsvård flera gånger, samtliga domar har räknats med.

Källa: Acta Publica

Nästan hälften, 212 personer, av alla som har dömts till sluten ungdomsvård mellan 2015 och 2022 var 18 år när domen föll. 218 personer hade inte hunnit fylla 18 år, och bland dessa finns 5 ungdomar som var 15 år vid tiden för domen. I de äldre åldersgrupperna är antalet färre, bara 35 personer var äldre än 18 år när de dömdes, varav 2 hade fyllt 21 år. En given förklaring till att majoriteten av ungdomarna återfinns i åldersgrupperna 18 år och yngre är att sluten ungdomsvård är ett straff som riktar sig till den som har begått brott i åldern 15–17 år.

Antal ungdomar dömda till sluten ungdomsvård 2015-2022

Antal dömda ungdomar per år*.

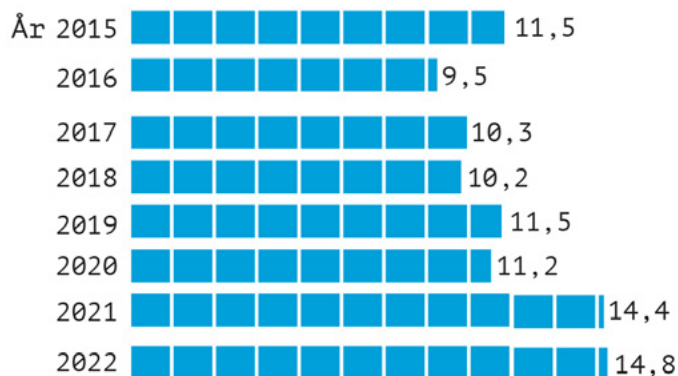


Källa: Acta Publica

*Vissa personer har dömts till sluten ungdomsvård flera gånger, samtliga domar har räknats med.

Genomsnittlig strafflängd för ungdomar dömda till sluten ungdomsvård 2015-2022

Genomsnittlig strafflängd (månader) per år.

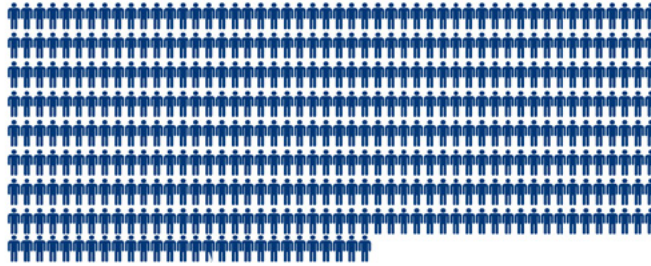


Källa: Acta Publica

Under åttaårsperioden har den genomsnittliga strafflängden för ungdomarna varit 11,6 månader i sluten ungdomsvård. Granskningen visar att medellängden också ökade både under 2021 och 2022 jämfört med tidigare år. Under fjolåret var medelstrafflängden 14,8 månader, vilket kan jämföras med 2020 då genomsnittstraffet uppgick till 11,2 månader.

Könsfördelning bland ungdomar dömda till sluten ungdomsvård 2015–2022

Antal dömda 428
pojkar:



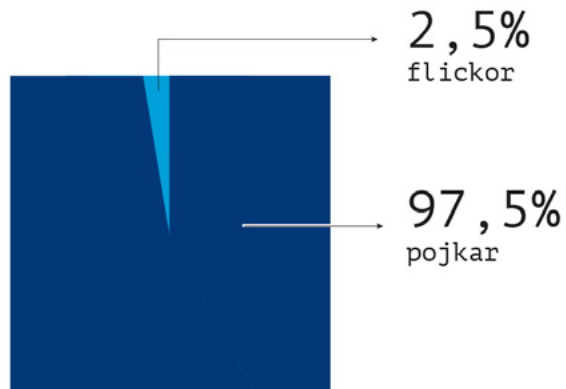
Antal dömda 11
flickor:



Källa: Acta Publica

Procentuell könsfördelning bland dömda till sluten ungdomsvård 2015-2022

Procent



Källa: Acta Publica

Män begår i genomsnitt fler brott än kvinnor. Av samtliga lagföringsbeslut i Sverige 2022 avsåg 82 procent män och 18 procent kvinnor. Trenden bland ungdomar är ungefär densamma, 75 procent av alla 15- till 17-åringar som lagförs för brott är pojkar, enligt Brottsförebyggande rådet, Brå²⁶. När det kommer till brott med fängelse på straffskalan blir skillnaderna mellan könen större. På landets anstalter utgör män 92 procent av alla fängelsedömda vuxna²⁷. Acta Publicas kartläggning visar att fördelningen bland ungdomar dömda till sluten ungdomsvård är ännu mer ojämn, 97,5 procent av alla dömda 2015–2022 är av manligt kön. En tydlig slutsats blir således att pojkarna i 15–17 årsåldern är klart dominerande när det kommer till grövre brottslighet jämfört med flickor.

Kriminologen Amir Rostami har påpekat att det inte är ovanligt att flickor är viktiga kriminella aktörer, inte minst inom nätverkskriminella miljöer. Att flickorna lyser med sin frånvaro i Acta Publicas granskning skulle delvis kunna bero på att rättsväsendet inte fångar upp dem i samma utsträckning.²⁸

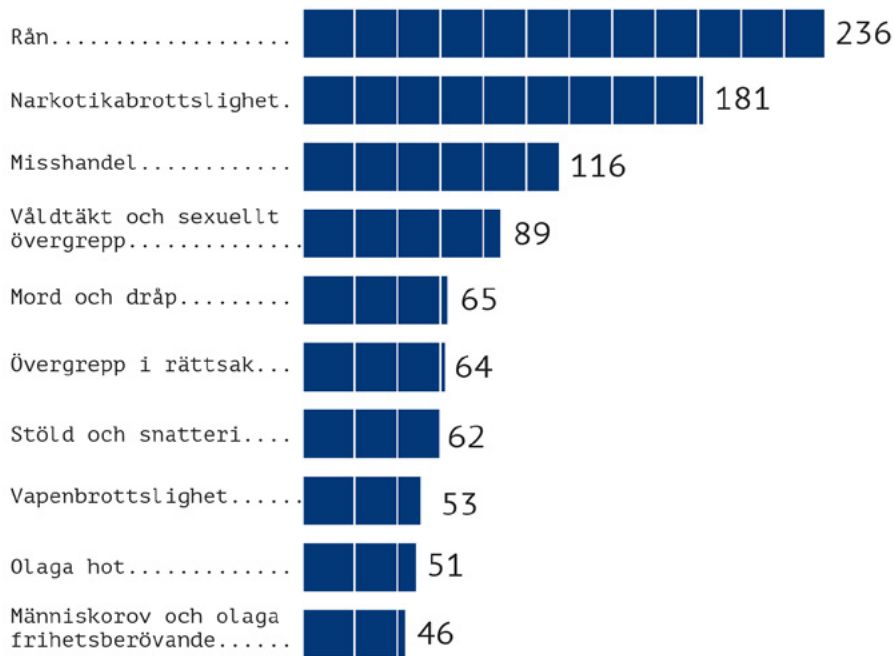
26 Brottsförebyggande rådet (Brå), 2023, *Personer lagförda för brott 2022 - slutlig statistik*, [länk](#)

27 Kriminalvårdens hemsida, *Forskning och statistik - Statistik och fakta - Anstalt*, [länk](#) hämtad 13 september 2023

28 Intervju med Amir Rostami, augusti 2023

De vanligaste brottstyperna i mål där ungdomar har dömts till sluten ungdomsvård

Brottstyper* som förekommer i antal tingsrättsdomar.



*Oavsett allvarlighetsgrad, inklusive försöks-, förbredelse- och medhjälpsbrott.

Källa: Acta Publica

Granskningen visar att den vanligaste brottsrubriceringen som ungdomarna döms för är rån²⁹, vilket de unga har dömts till i ungefär hälften av alla domar. Utöver rån är brottsrubriceringarna narkotikabrott och misshandel högst upp på listan över de vanligaste brotten i domar där unga har dömts till sluten ungdomsvård³⁰. Det är ingen nyhet i sig, rån och misshandel har varit de vanligaste huvudbrotten när unga har dömts till sluten ungdomsvård sedan straffet infördes, visar tidigare nämnda ESO-studie³¹. I nästan fyra av tio domar ingår brottsrubriceringen narkotikabrott, vilket generellt är en brottskategori där unga mellan 15 och 20 år utgör en stor andel av totalen³². Läsaren bör beakta att många domar innehåller flera brottsrubriceringar, och att olika varianter av en brottsrubricering, exempelvis försök och medhjälp till brott, kan förekomma i en och samma dom mot en person. I granskningen har samtliga brottsrubriceringar, som har förekommit i samtliga domar mot ungdomarna, sammanställts.

Domarna i sig har meddelats vid alla tingsrätter i Sverige utom i Mora och Norrtälje under åren 2015–2022. Acta Publica har även kontrollerat utfallet i hovrätten i berörda mål.

29 Oavsett allvarlighetsgrad, inklusive försöks-, förberedelse- och medhjälpsbrott.

30 Oavsett allvarlighetsgrad, inklusive försöks-, förberedelse- och medhjälpsbrott.

31 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård

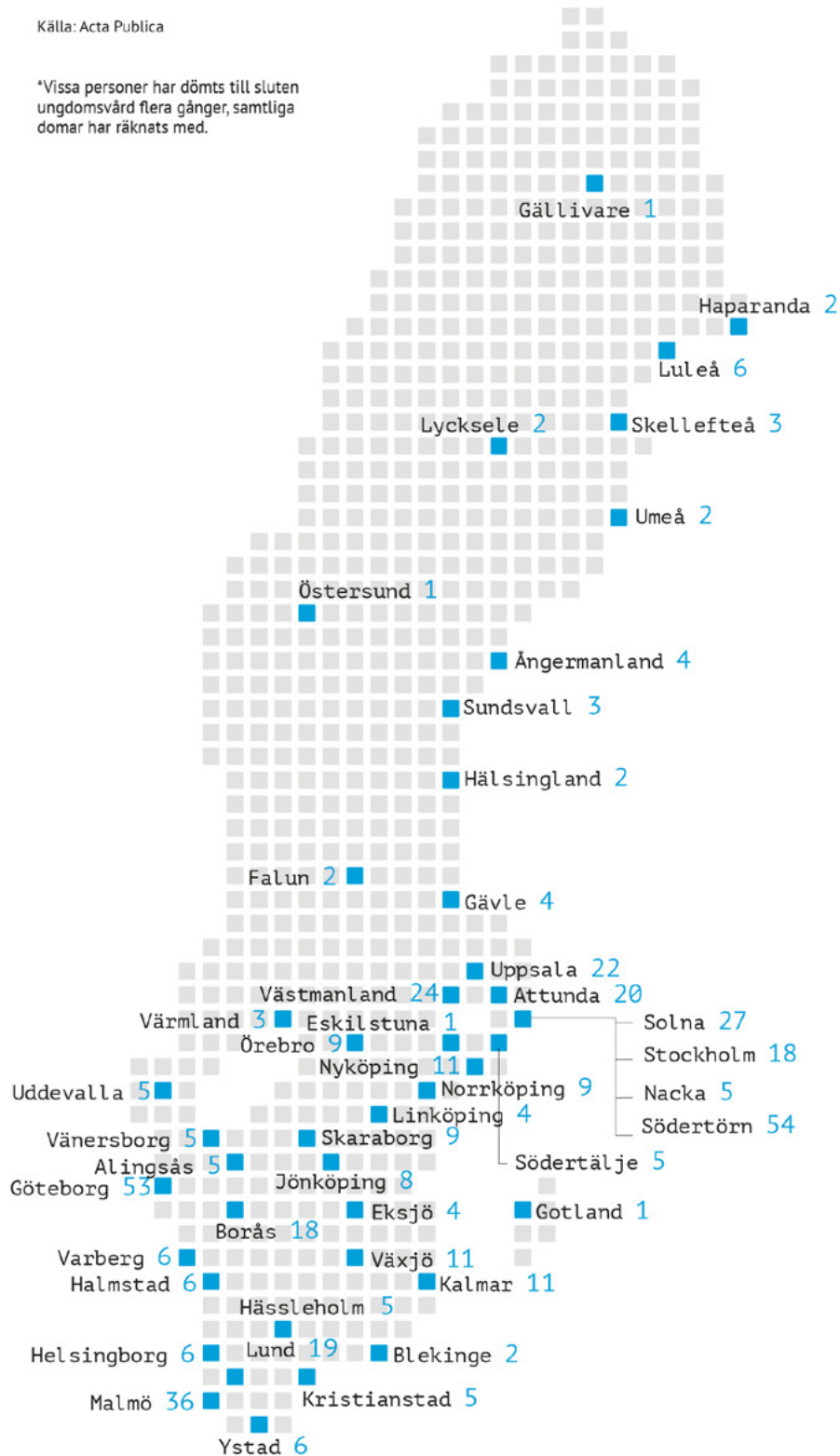
32 Brottsförebyggande rådets (Brå) hemsida, *Statistik - Statistik om brottstyper - Ungdomsbrottslighet*, [länk](#) hämtad 13 september 2023

Här har ungdomarna dömts till sluten ungdomsvård

Antal mål där personer har dömts till sluten ungdomsvård per tingsrätt 2015-2022.*

Källa: Acta Publica

*Vissa personer har dömts till sluten ungdomsvård flera gånger, samtliga domar har räknats med.

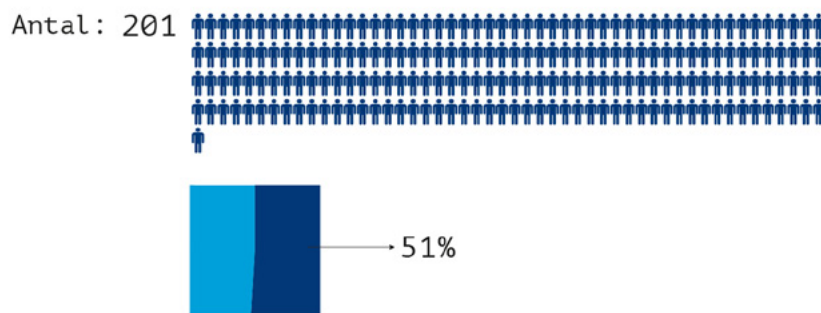


Återfall i brott

Sluten ungdomsvård ska bryta kriminella mönster och få dömda personer att hitta en laglydig väg genom livet. Det är huvudsyftet, men det är ingen lätt uppgift. Enligt Brå tillhör gruppen ungdomar som skrivs ut från sluten ungdomsvård de med störst andel återfall jämfört med andra verkställighetstyper³³. Det kan delvis förklaras av att unga personer, under 25 år, har högst återfallsrisk. Till exempel har unga med tidigare brottsbelastning som har dömts för våldsbrott, narkotikabrott eller tillgreppsbrott hög återfallsrisk oavsett vilken påföljd de döms till³⁴.

Acta Publica har kunnat visa att brottstyperna rån, narkotikabrott och misshandel, inklusive försöks- och medhjälpbrott, är högst upp på listan över de brott som gör att ungdomar döms till sluten ungdomsvård. Enligt Brå är brott som rån, grov stöld och våldsbrott en vanlig inkörsport till vidare brottslighet, framför allt bland pojkar³⁵. Olle Westlund, utredare på myndigheten, tillägger dock att det mönstret är mindre tydligt på senare tid, de mest brottsaktiva är numera framförallt ”generalister” som döms för flera olika kategorier av brott³⁶.

Dömda för brott efter sluten ungdomsvård 2015–2022*



*I statistiken har dömda med ofullständiga personnummer eller ogiltiga samordningsnummer räknats bort. Denna grupp går inte att göra en återfallsanalys på eftersom de antingen har lämnat landet eller antagit en annan identitet.

Källa: Acta Publica

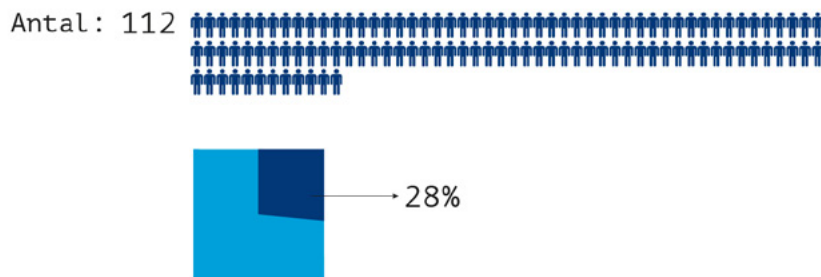
33 Brottsförebyggande rådet (Brå), 2023. Återfall i brott 2020 - preliminär statistik”, [länk](#)

34 Statens institutionsstyrelse (Sis), 2009, Återfall i brott bland ungdomar dömda till fängelse respektive sluten ungdomsvård, [länk](#)

35 Brottsförebyggande rådet (Brå), 2021, *Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet - och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv*, [länk](#)

36 Intervju med Olle Westlund, utredare på Brå, september 2023

Dömda till fängelse efter sluten ungdomsvård 2015–2022*

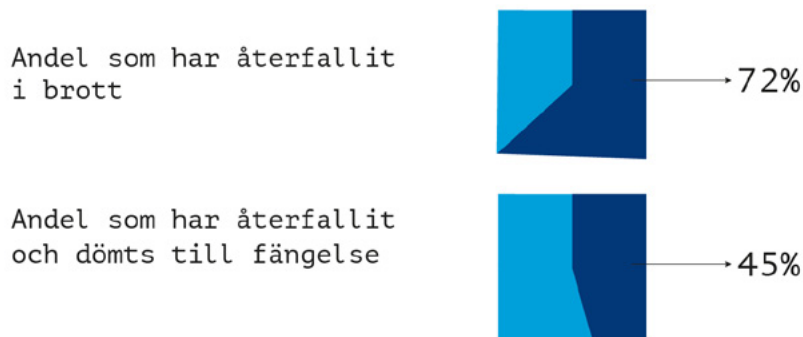


*I statistiken har dömda med ofullständiga personnummer eller ogiltiga samordningsnummer räknats bort. Denna grupp går inte att göra en återfallsanalys på eftersom de antingen har lämnat landet eller antagit en annan identitet.

Källa: Acta Publica

Sett över hela perioden 2015–2022 visar Acta Publicas granskning att nära hälften, 51 procent, av alla som har avtjänat sluten ungdomsvård har återfallit i brottslighet. Siffran kan dock anses vara missvisande, eftersom strafflängden för sluten ungdomsvård kan uppgå till fyra år och en viss andel av ungdomarna som omfattas av denna granskning har ännu inte blivit frisläppta. Ser vi i stället till de ungdomar som dömdes till sluten ungdomsvård mellan 2015 och 2018 – och som därmed har suttit av sitt straff – blir återfallsandelen betydligt högre. Av ungdomarna som dömdes till sluten ungdomsvård mellan 2015 och 2018, som har giltiga identitetsuppgifter, har 72 procent återfallit i brott och 45 procent har hunnit dömas till fängelse.

Återfall bland de som dömdes till sluten ungdomsvård 2015-2018



Källa: Acta Publica

En nyligen publicerad ESO-rapport som har granskat ungdomar dömda till sluten ungdomsvård 1999–2017 finner att andelen som återföll i grov brottslighet minskade under perioden enligt en positiv trend. Åren 2011–2017 återföll 62 procent av pojkarna i brottslighet och 36 procent dömdes till fängelse inom tre år efter avtjänad sluten ungdomsvård³⁷. Acta Publicas metod för att mäta återfallen ser annorlunda ut, i gruppen dömda 2015–2018 finns både personer som ännu inte har haft tre år på sig att återfalla och sådana som har haft längre tid på sig än så. Siffrorna är alltså inte helt jämförbara, men att Acta Publicas återfallsdata är så pass mycket högre som tio procentenheter bårdar inte gott. Det tyder i värsta fall på att den trend som ESO tycker sig se har brutits. En alternativ förklaring skulle kunna vara att en anseelig del av personerna dömda till sluten ungdomsvård återfaller i grov brottslighet även efter tre år på rätt sida om lagen.

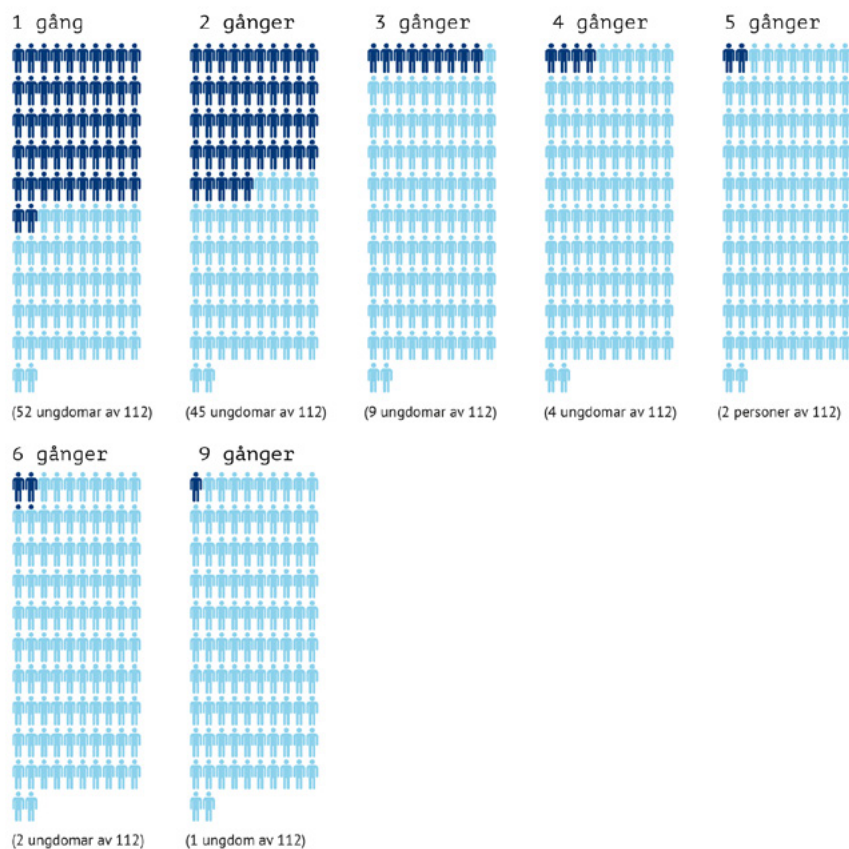
Också jämfört med Kriminalvårdens siffror så framstår återfallen bland dömda till sluten ungdomsvård i Acta Publicas granskning som problematiska. Myndigheten anger 31 procent återfall i brott med ny påföljd inom kriminalvården bland sina intagna tre år efter avtjänat straff, enligt de senaste siffrorna³⁸.

37 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård

38 Kriminalvården, [länk](#) hämtad 25 september

Antal som har dömts till fängelse efter sluten ungdomsvård*

Gäller dömda till sluten ungdomsvård 2015-2022.



*I statistiken har dömda med ofullständiga personnummer eller ogiltiga samordningsnummer räknats bort. Denna grupp går inte att göra en återfallsanalys på eftersom de antingen har lämnat landet eller antagit en annan identitet.

Källa: Acta Publica

Bland de drygt 200 ungdomar som har återfallit i brott i Acta Publicas granskning är en överväldigande majoritet, i princip alla, män. Däribland finns många väldokumenterade fall, exempelvis den man vars återfallsbrottslighet skildrades i Uppdrag granskning under rubriken ”Ung och kriminell”³⁹, som senare har kommit att omskrivas som ”vansinnesföraren”⁴⁰.

39 Svt play, [länk](#) hämtad 20 september 2023

40 Bl.a. Expressen, Aftonbladet och TV4 2023

Bara två kvinnor finns med i statistiken över återfall. Den ena har dömts till dagsböter efter den slutna ungdomsvården⁴¹ och den andra har avtjänat två fängelsestraff för grov olovlig körning efter att ha dömts till icke frihetsberövande påföljder för samma brott flera gånger tidigare⁴².

Föga förvånande är ringa narkotikabrott den enskilt vanligaste brottsrubriceringen bland dem som har återfallit i brott. Ser man till mer allvarlig brottslighet så har 32 personer dömts till fängelse för grovt vapenbrott efter avtjänad dom om sluten ungdomsvård 2015–2022, 31 har dömts för rån i någon form och hela 18 har dömts för inblandning i mord eller mordförsök. Åtta personer har återfallit och fällts för grova narkotikabrott.

Den notoriska återfallsförbrytaren

2013 dömdes en då 15-årig pojke i Västsverige för nio olika brottsrubriceringar, bland annat stöld, tillgrepp av fortskaffningsmedel, vårdslöshet i trafik och narkotikabrott. Av domen framgår att pojken sedan två års ålder hade varit aktuell hos socialtjänsten och trots många anmälningar hade bara ett fåtal insatser inletts. Skolgången fungerade inte, pojken var diagnostiserad med adhd och hade sedan elva års ålder varit föremål för olika typer av tvångsvård. Eftersom han hade blivit slussad mellan olika typer av vårdboenden hade han aldrig kunnat knyta an till någon vuxen. 15-åringen vädjade om att få ett tidsbestämt straff, ”vistelserna på boendena känns som de aldrig tar slut”. Den unga dömdes dock till ungdomsvård i form av den LVU-vård som redan sedan länge hade pågått⁴³.

I mars 2015, två år senare, dömdes pojken för ett tiotal brott – stöld, rån, hot mot tjänsteman vid två tillfällen och tillgrepp av fortskaffningsmedel bland annat. Socialtjänsten anförde att den hade uttömt de resurser som fanns, vilket motiverade att den unga dömdes till sex månader i sluten ungdomsvård⁴⁴. Två månader senare dömdes pojken på nytt för att med narkotika i kroppen ha tagit en bil och kört till en annan stad. Det bestämdes att den slutna ungdomsvården skulle avse även den nya brottsligheten⁴⁵.

41 Svea hovrätt 2021

42 Gävle tingsrätt 2023, 2021, 2020, Norrköpings tingsrätt 2022, Hudiksvalls tingsrätt 2021, Kalmar tingsrätt 2021

43 Borås tingsrätt 2013

44 Borås tingsrätt 2015

45 Halmstads tingsrätt 2015

I november 2015 hade tonåringen hunnit bli 18 år när han återigen dömdes för ett tiotal brott, bland annat för att ha rånat till sig pengar under döds- och yxhot. Frivården poängterade att 18-åringen tidigare hade dömts för liknande brottslighet, strategiska brott vilket indikerar en förhöjd risk för återfall. Själv uppgav 18-åringen att han hade blivit kriminell under tiden på LVU-hem. Han dömdes till 1 år och 6 månaders fängelse⁴⁶.

Knappt ett år senare blev han villkorligt frigiven. Det gick en dryg vecka, sedan blev han påkommen när han försökte stjäla en bil. Av frivårdens utredning inför rättegången framgick att återfallsförbrytaren hade börjat känna en vilja att förändra sitt liv och bryta med sin destruktiva livsstil, något som han inte hade visat vid tidigare lagföringar. Med förhoppning om förändring dömdes han till skyddstillsyn 2016⁴⁷.

Mannen lyckades dock inte bli kvitt sina kriminella vanor under skyddstillsynen. I november 2017 undanröjdes skyddstillsynen och den villkorligt medgivna friheten förklarades förverkad när den unga mannen dömdes till 3 år och 8 månaders fängelse för grovt rån, grov olovlig körning, stöld och en handfull andra brottsrubriceringar⁴⁸. Och när han åter blev villkorligt frigiven begick han brott på nytt. 2021 dömdes han återigen till fängelse för människorov och övergrepp i rättssak för att tillsammans med fyra andra ha kidnappat och under våld pressat en annan man på 60 000 kronor för en påstådd skuld. Ingen annan påföljd än fängelse bedömdes vara aktuell⁴⁹.

Det sluttande planet

Malmöbon var 15 år gammal när han tillsammans med en 19-åring trängde sig in i en bostad och stal saker för cirka 100 000 kronor. Han hotade även bostadsinnehavarna och rånade vid ett annat tillfälle en person på en mobiltelefon, enligt domen i målet med påföljden ungdomsvård utan inlåsning, och ungdomstjänst.⁵⁰

Innan han hunnit fylla 17 kom han sedan att dömas till sluten ungdomsvård två gånger, i tre månader för ett ungdomsrån och åtta månader för medhjälp till knivrån mot en Ica-butik.⁵¹

46 Borås tingsrätt 2015

47 Borås tingsrätt 2016

48 Hovrätten för västra Sverige 2017

49 Borås tingsrätt 2021

50 Malmö tingsrätt 2016

51 Malmö tingsrätt 2016 samt Malmö tingsrätt 2017

Ungdomsvården ledde dock inte till att mannens brottsaktivitet avtog. De kommande åren fälldes Malmöbon en handfull gånger för bland annat grov stöld, olovlig körning, rattfylleri, egenmäktigt förfarande och liknande brottsrubriceringar⁵².

Sedan gick det riktigt snett. En konflikt om en skuld på 2 000 kronor som Malmöbon hade till två bröder slutade med att han och en medgärningsman sköt ihjäl en tredje broder. Mordet blev omskrivet bland annat för att medgärningsmannen använde ett gevär som visade sig tillhöra en polisman⁵³. Hovrätten dömde Malmöbon till 13,5 års fängelse för mord.⁵⁴

Våldtäktsmannen

Stockholmaren skulle strax fylla 18 år, och hade någon form av relation till en flicka som vid tillfället var 15. Men det visade sig att han inte respekterade flickans gränser. Vid två separata tillfällen utsatte han henne för handlingar som utgjorde våldtäkt, vilket han även själv ska ha insett i efterhand. I sms som ingår i en förundersökning säger han sig gråta varje natt för att han "försökte våldta" flickan. Tingsrätten dömde honom till 11 månaders ungdomstjänst för våldtäkterna⁵⁵.

Några år senare, efter avtjänad sluten ungdomsvård, upprepade sig historien. Den då 20-åriga mannen hade umgåtts en del med en 17-årig flicka. Och vid ett tillfälle när flickan var hemma hos honom så tvingade han sig på henne mot hennes vilja och våldtog henne. När flickan hade gått ringde han upp henne och sa att hon inte fick anmäla.

Efter att flickan hade trotsat stockholmarens uppmaning dömdes han en andra gång för våldtäkt. Hovrätten fastställde straffet till två år och tre månaders fängelse⁵⁶.

Mannen sticker ut i Acta Publicas granskning, få sexualbrottsdömda har återfallit i liknande brottslighet. Det är ett mönster som syns även ESO:s rapport om sluten ungdomsvård⁵⁷.

52 Malmö tingsrätt 2019 x3, Malmö tingsrätt 2020, Lunds tingsrätt 2020

53 Kvällsposten 2021

54 Hovrätten över Skåne och Blekinge 2021

55 Södertörns tingsrätt 2016

56 Svea hovrätt 2019

57 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård

Gängbrottslighet

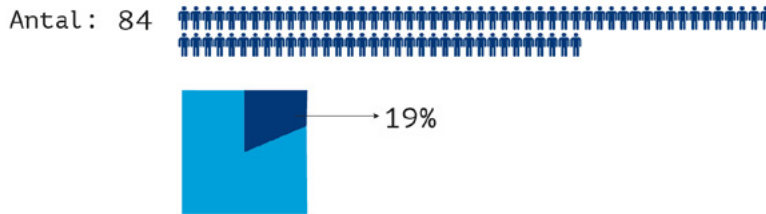
Som brottsligheten har utvecklats de senaste åren har ungdomsbrottslighet stundtals blivit närmast synonymt med gängkriminalitet i den allmänna debatten. Åldern på ungdomar som är inblandade i grova våldsbrott och kriminella nätverksuppbyggnader blir allt lägre. Genom att förmå barn och ungdomar att begå brott kan äldre kriminella skydda sig själva från exponering och straff.

Poliser med god insyn i den gängkriminella miljön vittnar om att ungdomar tar på sig att utföra grova brott för att snabbt kunna göra en kriminell karriär. Exempelvis innebär uttrycket ”att brösta en fyra för att bli en hundragubbe” att man är beredd att sitta av fyra års slutet ungdomsvård för mord, för att kunna få status inom sitt nätverk. Det är inte heller ovanligt att nätverk rekryterar ungdomar från ungdomshem, och i flera fall har unga gärningsmän fritagits från hemmen för att begå mord⁵⁸.

I granskningen av ungdomar som har dömts till slutet ungdomsvård är det därför relevant att se efter gängkopplingen. Det ska dock understrykas att det i Sverige inte finns någon tydlig definition över vad det innebär att ingå i ett kriminellt nätverk, eller ens vad ett ”kriminellt nätverk” eller ”gäng” egentligen är. De kriminella nätverk som uppstår i eller kan kopplas till olika stadsdelar och förorter har inga medlemslistor eller klubbkort. I stället bygger individens koppling till nätverket många gånger på bedömningar från poliser med god kännedom om de kriminella sammansättningarna i ett särskilt område. Det gör dessutom att det kan skilja sig över landet vad det innebär att ha koppling till ett nätverk. Det är polisens och övriga rättsväsendets bedömningar som Acta Publica kommer att utgå ifrån vid granskningen av ungdomarnas koppling till gängkriminella nätverk. Uppgifterna bygger dels på polisiär underrättelseinformation, dels på åtal och domar där det har konstaterats att en specifik person ingår i ett nätverk eller en kriminell gruppering.

58 Förundersökningsprotokoll till mål i Attunda tingsrätt 2022

Ungdomar med gängkoppling* som har dömts till sluten ungdomsvård 2015–2022

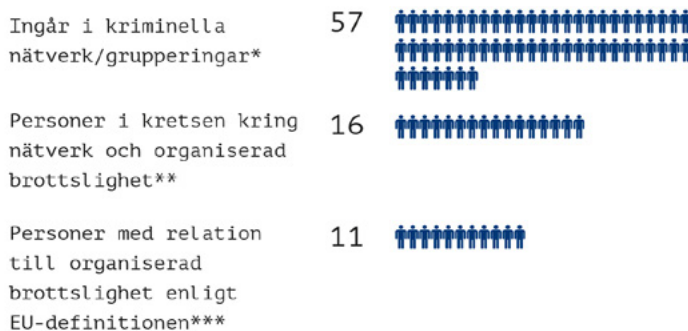


*Gängkopplingen baseras på polisär underättelseinformation eller andra rättsvårdande myndigheters bedömningar. Kopplingen kan ha gjorts både före och efter att personen i fråga har dömts till sluten ungdomsvård.

Källa: Acta Publicas slutna källor, offentliga myndighetshandlingar

Olika typer av nätverkskoppling

Antal ungdomar



*Baseras på bedömningar av polis, åklagare och/eller domstol.

**Ingår i samma umgängeskrets som utpekade nätverkskriminella eller har dömts i mål med tydlig koppling till kriminella nätverk.

***Har pekats ut av myndigheter för att ha en relation till ett kriminellt nätverk som uppfyller EU:s kriterier för organiserad brottslighet.

Källa: Acta Publica

Bland de 439 ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård 2015–2022 finns minst 84 individer med kopplingar till organiserad brottslighet. Kopplingen kan finnas såväl före som efter dom. Av dessa har 57 bedömts ingå i ett utpekat kriminellt nätverk. Här hittar vi allt från personer som befinner sig i toppskiktet av gängens informella hierarki, till unga springpojkar och utförare som har varit inblandade i blodiga och omskrivna konflikter. De allra flesta i materialet tillhör grupperingar som är baserade i Stockholm och Göteborg.

Som tidigare nämnts finns ingen svensk legal definition av vad ett gäng eller ett kriminellt nätverk är. Ibland används i stället EU:s kriterier för organiserad brottslighet⁵⁹, inte sällan av frivården då personutredningar görs för att vägleda domstolarna vid valet av lämplig påföljd vid fällande dom. I Acta Publicas granskning finns elva personer som inte kan knytas till någon specifik gruppering, men som myndigheterna har bedömt ingår i ett kriminellt nätverk som uppfyller EU:s definition. Kriterierna för organiserad brottslighet enligt den handlar bland annat om att det ska röra ett samarbete mellan minst två personer, att det ska finnas misstanke om allvarliga kriminella handlingar och en strävan efter vinning och/eller makt.

Därutöver finns 16 personer som kan sägas ingå i kretsen kring kriminella nätverk eller organiserad brottslighet. Det kan innebära att de ingår i samma umgängeskrets som utpekade nätverkskriminella eller har dömts i mål med tydlig koppling till gängkonflikter.

Noterbart är att endast två kvinnor finns med bland de gängkopplade, båda ingår i kategorin av personer som ingår i kretsen kring nätverken. Som tidigare nämnts bedömer kriminologen Amir Rostami att siffran är låg i förhållande till flickornas betydelse i nätverksmiljön som den ser ut 2023⁶⁰.

Bland de gängkopplade personer som dömdes till sluten ungdomsvård under granskningens första fyra år, 2015–2018, har nio av tio återfallit i brott och nästan åtta av tio återfallit och dömts till fängelse. Det är en skyhögt återfallsfrekvens. Bland icke gängkopplade under samma period återföll knappt sju av tio i brott och knappt en fyra av tio har återfallit och dömts till fängelse.

59 Enligt definition 6204/2/97 Enfopol 35 Rev2

60 Intervju med Amir Rostami, augusti 2023

Återfall bland de gängkopplade*

Andel som har återfallit i brott efter sluten ungdomsvård



Andel som har dömts till fängelse efter sluten ungdomsvård



*Siffrorna gäller personer dömda till sluten ungdomsvård 2015-2018 med fullständiga personnummer eller giltiga samordningsnummer. Senare dömda har valts bort eftersom inte alla har hunnit avtjäna ungdomsvården.

Källa: Acta Publica

Återfall bland de utan gängkoppling*

Andel som har återfallit i brott efter sluten ungdomsvård



Andel som har dömts till fängelse efter sluten ungdomsvård



*Siffrorna gäller personer dömda till sluten ungdomsvård 2015-2018 med fullständiga personnummer eller giltiga samordningsnummer. Senare dömda har valts bort eftersom inte alla har hunnit avtjäna ungdomsvården.

Källa: Acta Publica

Louise Gucci

I september 2021 dömdes en numera 21-årig man till 16 månaders sluten ungdomsvård, bland annat för ett grovt rån i Stockholm under 2020. Han hade riktat en pistol mot en taxichaufför, tvingat chauffören att lämna ifrån sig pengar och bankkort och sedan knivhuggit chauffören i benet och bröstkorgen⁶¹. Efter domen placerades han på Sis ungdomshem i Tysslinge, där han ett halvår senare misshandlade en vårdare blodig och medvetlös. För våld mot tjänsteman dömdes 21-åringen till en månads fängelse innan han ens hade hunnit avtjäna den slutna ungdomsvården⁶².

21-åringen pekas av polis ut som medlem i Zeronätverket från Jordbro. Det har i sin tur varit allierat med nätverket Foxtrot, med en av huvudrollerna i den våldsvåg som har skakat Sverige 2023. En polis vittnar om att 21-åringen har klättrat i det kriminella nätverket och vunnit respekt bland andra kriminellt belastade personer i Jordbro genom att tidigt visa upp ett våldskapital. I hans telefon finns bilder som visar lojaliteten med Foxtrotnätverket – 21-åringen bär en rävring, en guldring med en räv som delas ut till personer som står nära ”kurdiska räven”, ledaren för Foxtrot⁶³.

I januari 2023 blir 21-åringen en central figur i tre skjutningar kopplade till konflikten mellan Foxtrot och Dalennätverket. Rätten konstaterar att 21-åringen har gått under aliaset *Louise Gucci* när han via chattar och samtal har förmått unga personer att utföra skjutningar i olika delar av Stockholm. I chattar syns hur 21-åringen har instruerat två 15-åriga pojkar att skjuta ihjäl en man i Enskededalen. När resultatet dröjer börjar han hetsa 15-åringarna genom att skriva ”*Waakkaa någon grabb vemsom.helst*” och ”*WAKKKAAAAA BROR WAKKAA NÅGON*”. De ska alltså skjuta någon, det spelar ingen roll vem. Pojkarna skjuter, men den utvalda måltavlan klarar sig.

I slutet av juni 2023 döms 21-åringen till 18 års fängelse i tingsrätten, för försök till mord, anstiftan av försök till mord, anstiftan av grovt vapenbrott och anstiftan av förberedelse till mord⁶⁴. Förutom skjutningen i Enskededalen bedöms 21-åringen ligga bakom en skjutning mot en lägenhetsdörr i Fruängen söder om Stockholm och planeringen av ett annat mord som skulle utföras i Skarpnäck av en minderårig. Teorin är att 21-åringen har agerat på uppdrag av ”kurdiska räven”.

I september 2023 åtalades 21-åringen för ännu ett mycket grovt brott: stämpling till mord på en 15-årig pojke, som i januari sköts till döds på en sushirestaurang i Skogås söder om Stockholm⁶⁵.

61 Svea hovrätt 2021

62 Södertälje tingsrätt 2022

63 Södertörns tingsrätt 2023 x 3

64 Södertörns tingsrätt 2023

65 Södertörns tingsrätt 2023

Värvad av Vårbynätverket

När kommunikationstjänsten Encrochat under 2020 avkrypterades fick svensk polis en unik tillgång till kommunikation mellan brottsaktiva personer och kriminella nätverk. Det skulle leda till att flera grova brott kunde förhindras och att hundratals personer kunde åtalas och dömas för brott⁶⁶. De avkrypterade meddelandena ledde också till att svensk polis fick närapå full insyn i Vårbynätverket, och att stora delar av den kriminella grupperingen i södra Stockholm dömdes i en mycket omfattande rättsprocess.

Vårbynätverket har beskrivits som en välorganiserad och toppstyrd gruppering. Högst upp i hierarkin fanns en 34-årig man, obestridbar ledare med sista ordet i de flesta beslut som skulle fattas. Under honom fanns 34-åringens fyra närmsta män, ”kaptenerna”, som styrde nästa nivå, så kallade ”kapten i fält”. Längst ned i hierarkin stod ”utförarna” eller ”soldaterna”.

En av dessa soldater var en då 17-årig kille. Han hade valts ut som skytt vid ett försök att döda Vårbynätverkets största fiende, ledaren för det så kallade ”Maynätverket”. Man hade redan försökt en gång tidigare det året, genom att skjuta mot honom vid en bensinstation i Kungens kurva, men det slutade med att en annan man dödades. Nu var planen att 17-åringen och två andra män skulle mörda May-ledaren utanför hans hem, i Västerås. I flera dagar satt de gömda i en bil utanför adressen och väntade på att ledaren skulle dyka upp. I bilen fanns en automatkarbin och en pistol. Inte heller denna gång lyckades Vårbynätverket genomföra mordförsöket, det skulle visa sig att May-ledaren hade frihetsberövats av polis dagen innan skyttarna begav sig till Västerås.

Den 17-åriga tänkta skytten dömdes till två år och två månaders sluten ungdomsvård för mordförsök i en omfattande rättegång mot Vårbynätverket, där även den 34-åriga Vårbyledaren dömdes till 17 år och 10 månaders fängelse⁶⁷.

66 Acta Publica, 2022:5, *Encrochat*, [länk](#)

67 Svea hovrätt 2022

Sixty

I december 2017 dömdes en då 16-årig pojke från Hjulsta utanför Stockholm till ett års sluten ungdomsvård för försök till rån. Maskerad och tillsammans med en okänd gärningsman hade han stormat in i en liten livsmedelsbutik i Rinkeby, riktat en skarpladdad pistol mot personalen och försökt tvinga till sig pengar.

Några år senare hamnar han i rättssalen igen, denna gång döms han för två mord, mordförsök och grovt vapenbrott. 22-åringen kallas Sixty och kan kopplas till Hjulstabarnen, en undergruppering till det kriminella nätverket Dödspatrullen. Sixty döms för att ha skjutit en man till döds utanför hans hem i Hjulsta i maj 2021, och för en dödsskjutning i samma område i augusti 2021, då en man mördades och en annan blev skjuten i huvudet – men överlevde. Offren kopplas av polis till grupperingen Filterlösa grabbar, eller FLG, en undergruppering lojala med nätverket Shottaz, Dödspatrullens ärkerival i Järvaområdet.

I hovrätten diskuteras Sixtys koppling till det kriminella nätverket, och hans klotter i häktescellen lyfts fram som bevisning: *”Fuck Shottazz - Gucci blev till en bilmekaniker som han låg under bilen när man avsluta han”*. Klottret bedöms referera till ett dubbelmord i Danmark 2019, där en person med smeknamnet ”Gucci”, som tillhörde Shottaz-grupperingen, mördades⁶⁸.

68 Svea Hovrätt 2022

De omhändertagna

Tonåren, med alla dess prövningar, är den mest brottsintensiva perioden i livet⁶⁹. Nästan var femte person som misstänks för brott är mellan 15 och 20 år. De flesta unga som begår brott gör det vid något enstaka tillfälle under sina tonår, medan en mindre grupp begår flera brott och står för det mesta av brottsligheten bland ungdomar⁷⁰. Eftersom sluten ungdomsvård omfattar de ungdomar som begår de värsta brotten går det därför att tänka sig att det är en grupp som samhället redan har haft koll på, och har försökt leda över på en annan bana i ett tidigare skede.

Ett av samhällets tuffaste verktyg för att skydda barn och unga som riskerar att hamna snett är att personen tvångsomhändertas enligt LVU, eller lag med särskilda bestämmelser om vård av unga. Omhändertagandet ska grundas på socialtjänstens bedömning av barnets situation – att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas – och beslutet måste få stöd i domstol för att vinna laga kraft⁷¹. Situationer som kan leda till att ett barn blir tvångsomhändertaget kan handla om missförhållanden i hemmiljön, alternativt att personen använder droger eller begår brott⁷². I de flesta fall innebär ett LVU-beslut att den unga ska vårdas i ett familje- eller behandlingshem. En mindre del av ungdomarna, som behöver en högre grad övervakning, placeras i stället på Sis-hem.

Socialstyrelsens senaste siffror visar att nära 10 000 barn vårdades enligt LVU under 2021⁷³, och 2022 avgjorde Sveriges förvaltningsrätter över 5 000 mål i LVU-ärenden⁷⁴. Siffran kan öka de närmsta åren, i Ekots lördagsintervju den 2 september sa socialtjänstminister Camilla Waltersson Grönvall (M) att fler unga kan behöva omhändertas enligt LVU för att skyddas från att hamna i en kriminell livsstil. ”Vi behöver sätta gränser och säkerställa att de här barnen och unga inte far illa och då kan LVU och omhändertagande vara en sådan åtgärd”, sa ministern i intervjun⁷⁵.

69 Polisens hemsida, *Lagar och regler – Lagar och fakta om brott – Unga som begår brott*, [länk](#) hämtad 13 september 2023

70 Brottsförebyggande rådets (Brå) hemsida, *Statistik – Statistik om brottstyper – Ungdomsbrottslighet*, [länk](#) hämtad 13 september 2023

71 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

72 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

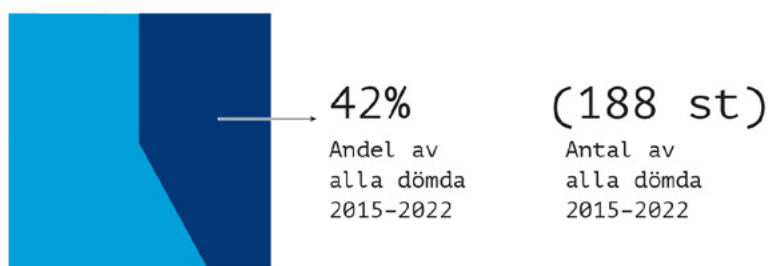
73 Socialstyrelsens hemsida, *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga*, [länk](#) hämtad 13 september 2023

74 Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2022*, [länk](#)

75 *Sveriges Radio*, 2 september 2023, ”Socialtjänstminister Camilla Waltersson Grönvall (M): Så vill vi hindra att barn rekryteras av gängen”, [länk](#)

Acta Publica kan visa att nästan hälften, 42 procent, av alla ungdomar dömda till slutna ungdomsvård 2015–2022 har blivit tvångsomhändertagna enligt LVU innan domen. Enligt ESO:s studie var andelen ännu högre under 00-talet⁷⁶. I den lilla gruppen flickor i granskningen hade sju av elva vårdats enligt LVU innan de dömdes till slutna ungdomsvård. Siffran indikerar att den mest ingripande vården inte lyckas hindra ungdomarna från att dömas till de grövsta straffen för ungdomsbrottslighet.

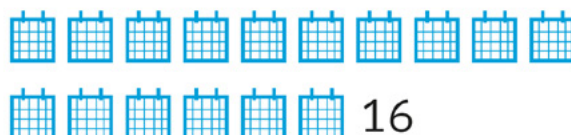
Så många ungdomar har beretts vård enligt LVU innan dom till slutna ungdomsvård



Källa: Acta Publica

Genomsnittlig tid mellan första LVU-beslutet och dom till slutna ungdomsvård

Antal månader.



Källa: Acta Publica

⁷⁶ 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutna ungdomsvård

Det finns flera gemensamma nämnare bland ungdomarna i besluten om LVU. De flesta misstänks för brott, har ett drogmissbruk, har hög frånvaro i skolan och en aggressionsproblematik. Personernas umgänge beskrivs som en problemfaktor och vårdnadshavarna beskrivs sakna förmåga att ge dem vägledning och stabilitet.

Kartläggningen visar att det i snitt har gått omkring 16 månader från det att förvaltningsrätten har fattat ett beslut om omhändertagande enligt LVU tills dess att ungdomen döms till sluten ungdomsvård.

Vissa har förekommit i ärenden hos socialtjänsten under många år, en person var bara 5 år gammal när hen omhändertogs enligt LVU första gången och dömdes till sluten ungdomsvård först 13 år senare. Den större delen av alla ungdomarna har dock blivit tvångsomhändertagna betydligt närmare inpå domen om sluten ungdomsvård. Av de 188 ungdomar som har tvångsomhändertagits har precis hälften blivit omhändertagna inom ett år före domen.

Det finns även en grupp, 29 procent av de LVU-omhändertagna ungdomarna, som omhändertogs inom fyra månader före dom om sluten ungdomsvård. I dessa fall finns ofta ett direkt samband mellan omhändertagandet och brottsmisstankarna.

Polismordet

Under 2018 inkom flera orosanmälningar till socialtjänsten i Göteborg från skola och polis. De gällde en ung pojke med kriminellt och våldsamt beteende, han beskrevs umgås i miljöer där det förekom kriminalitet och missbruk, och han hade bristande närvaro i skolan. Ett och ett halvt år senare ansökte socialnämnden om att pojken skulle omhändertas enligt LVU. Då hade han blivit misstänkt för mordförsök, efter att ha knivhuggit en man i halsen på en spårvagn. År 2020 dömdes han till ett års sluten ungdomsvård för mordförsöket. I rätten berättade hans mamma att hon hade varit i kontakt med socialtjänsten i ungefär ett år, att hon hade bett dem att omhänderta hennes son innan han skadade sig själv eller någon annan. Ingen hade lyssnat på henne⁷⁷.

Följande år beslutades att pojken, som då var 17 år gammal, ännu en gång skulle beredas vård enligt LVU. Han uppgavs ha ett omfattande vårdbehov men ville inte medverka i behandling, han ställde sig utanför vuxenvärldens kontroll och sökte sig till kriminella äldre ungdomar som var involverade i gängkonflikten i Biskopsgården. Hans mamma vädjade om att sonen skulle placeras på en Sis-institution⁷⁸.

Men i nära samband med detta andra LVU-beslut kom 17-åringen även att dömas för ett brott som skakade om hela Sverige, mordet på polisen Andreas Danman.

Han hade sökt upp flera män från ett rivaliserande kriminellt gäng i Biskopsgården, maskerad, beväpnad med kulsprutepistol och med avsikt att döda. Männen, varav en var samma man som 17-åringen hade försökt mörda på spårvagnen, hann dock springa från platsen. Han följde efter och började skjuta. När Andreas Danman anlände för att ingripa riktade 17-åringen vapnet mot polisen som träffades av ett skott i halsen och dog⁷⁹.

I rätten vittnade mamman återigen om att hon hade varit rädd för att 17-åringen skulle skada sig själv eller någon annan, och att hennes son hade berättat för henne om att äldre killar hade velat att han skulle hämnas ett mord eftersom han var under 18 år. 17-åringen dömdes till åtta års fängelse för mord och mordförsök. Rätten ansåg att 4 år i sluten ungdomsvård inte var en tillräckligt ingripande reaktion för det brott som 17-åringen hade gjort sig skyldig till.

77 Förvaltningsrätten i Göteborg 2019

78 Förvaltningsrätten i Göteborg 2021

79 Göteborgs tingsrätt 2021

Flickan och kontraktsmordet

Misstankar om våld i hemmet, en misstänkt stöld samt en rymning från ett HVB-hem låg till grund för att en stadsdelsnämnd i Stockholm beslutade att omhänderta en 16-årig flicka enligt LVU omedelbart i januari 2018. Men omhändertagandet upphävdes sedan av förvaltningsrätten som ansåg att det inte fanns tillräckliga skäl för ett så pass ingripande beslut⁸⁰.

Knappt tre månader senare, i april, konstaterade samma domstol att flickan omgärdades av oroande uppgifter om våldsbenägenhet, narkotikaanvändning, en kringflackande livsstil, icke-fungerande skolgång och umgänge med kriminella. Den här gången beslutade förvaltningsrätten att flickan skulle tvångsomhändertas⁸¹.

LVU-vården hindrade henne dock inte från att ytterligare en månad senare delta i utförandet av ett uppmärksammat kontraktsmord i Göteborg. Flickan var med när en då 19-årig man sköt ihjäl en person med ett automatvapen, varpå de inblandade firade med att äta på restaurang och shoppa på NK för pengar de hade fått för mordet.

Flickan fälldes sedermera för brottet, tingsrätten höll henne ansvarig för mord men hovrätten ändrade rubriceringen till medhjälp till mord och straffet till två års sluten ungdomsvård. 19-åringen som höll i automatvapnet dömdes till 14 års fängelse för bland annat mord.⁸² Även han hade en historia av att omhändertas enligt LVU redan i yngre tonåren på grund av kriminella handlingar och narkotikabruk⁸³.

Lillebrodern

Pojken från Småland är yngst av flera syskon. När han var 16 år gammal omhändertogs han för första gången enligt LVU, av skäl som känns igen från många av de domar Acta Publica har granskat; skolsvårigheter, adhd-diagnos, familjeproblem, missbruk, aggressivt beteende och brottsmisstankar⁸⁴. Faktum är att lillebrodern redan hade åtalats för misshandel en första gång, ett brott som han kom att dömas för⁸⁵.

80 Förvaltningsrätten i Stockholm 2018

81 Förvaltningsrätten i Stockholm 2018

82 Hovrätten för västra Sverige 2019

83 Förvaltningsrätten i Stockholm 2012

84 Förvaltningsrätten i Linköping 2014

85 Göta hovrätt 2015

Ett drygt år efter LVU-domen slutade en julmiddag med familjen ännu värre. Lillebrodern som då hade hunnit fylla 17 kom tillsammans med sitt sällskap att sammanstråla med en annan grupp människor utanför en restaurang i hemstaden, angående en dispyt om en tidigare misshandel.

Situationen urartade och lillebrodern knivhögg två personer varav den ena så illa att han dog. I tingsrättsdomen efter händelsen konstateras bland annat att lillebrodern vid tiden för brottet skulle ha varit LVU-placerad på ett behandlingshem i en annan del av landet, men att han under en längre tid hade hållit sig undan polis och myndigheter med sin familjs goda minne.

Han dömdes slutligen för dråp och grov misshandel till två och ett halvt års sluten ungdomsvård⁸⁶.

Efter avtjänat straff har lillebrodern återfallit och dömts till fängelse för våld i nära relation⁸⁷.

86 Göta hovrätt 2016

87 Göta hovrätt 2022

Avslutande kommentar

Personer mellan 15 och 17 år är barn i samhällets ögon. Det är tydligt när det gäller lagstiftningen på de flesta områden, brottsbalken inkluderad.

Unga som växer upp i trasiga hem, som har svårt i skolan, som tidigt börjar missbruka och som uppvisar antisocialt beteende löper högre risk att hamna i grov kriminalitet. Det visar samstämmig forskning. Att återfallsfrekvensen är bland de högsta i samhället för just personer som begår grova brott i ung ålder finns det också siffror på⁸⁸.

Kort sagt, att få personer dömda till sluten ungdomsvård att välja bättre vägar i livet tillhör samhällets svåraste uppgifter. Men det är likväl en uppgift som samhället kan lyckas bättre eller sämre med.

Nästan hälften av de dömda ungdomarna i Acta Publicas rapport har identifierats av socialtjänsten tidigare i livet och varit föremål för den mest ingripande insats som det kan beslutas om för barn och unga, omhändertagande enligt LVU. ESO:s rapport visar att mönstret har varit detsamma sedan 1999. Borde inte tvångsomhändertagande av barn i riskzonen kunna förhindra tidig debut i grov brottslighet i högre utsträckning än vad som har varit resultatet de senaste decennierna?

Peter Andersson, lektor i socialt arbete på Stockholms universitet, har fått ta ställning till LVU-siffrorna som presenteras i den här rapporten och konstaterar att de måste betraktas som ett misslyckande för vårdkedjan⁸⁹.

Exemplen som ges visar också på olika typer av problem: Polis-mördarens mamma väddade till socialtjänsten om hjälp som kom för sent, flickan som deltog i kontraktsmordet bedömdes inte behöva LVU-vård vid en prövning fem månader innan dådet, lillebrodern skulle omfattas av LVU-vård när han gjorde sig skyldig till knivdråp men hade hållit sig undan myndigheterna i flera månaders tid.

88 Se bl.a. tidigare refererade 2023:9 Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård

89 Intervju med Peter Andersson, lektor i socialt arbete på Stockholms universitet, augusti 2023

Denna granskning av Acta Publica blottlägger därtill 45 procents återfall med fängelsedom och 72 procents återfall i brott bland dem som har dömts till sluten ungdomsvård 2015–2018. Systemet med sluten ungdomsvård skapades för att bättre hjälpa unga som begår grova brott på rätt spår, men när det bara lyckas fullt ut var fjärde gång är det begripligt att röster höjs för en förändring. Vården är dyrare och enligt tillgängliga siffror mindre framgångsrik än den som Kriminalvården bedriver.

Att den grova brottsligheten bland unga har förändrats till sin karaktär sedan 1999 är otvetydigt. Samhällets reaktion tycks bli ungdomsfängelser i Kriminalvårdens regi och hårdare straff för unga förövare. Innan dessa nya åtgärder är på plats väntar Sis på det största inflödet av dömda till sluten ungdomsvård hittills⁹⁰.

I dag döms den 17-åring som mördar i regel till fyra års sluten ungdomsvård – hen får ”brösta en fyra”. Efter 18-årsdagen kan samma brott leda till livstids fängelse. Den diskrepansen är förstås inte obekant för ett kriminellt nätverk.

ESO:s rapport om sluten ungdomsvård understryker att forskning i hög utsträckning visar att frihetsberövanden ökar risken för återfall i brott. Den resonerar också om vikten av en fungerande utslussning från den slutna ungdomsvården för att minska risken för återfall, och att för stort fokus på den mindre andelen dömda med störst risker kopplade till sig riskerar att begränsa möjligheterna till en bra utslussning för alla.

Det är värt att beakta. Om samhället stirrar sig blint på hårda tag och missar att det drabbar en större grupp unga dömda som får sämre möjligheter att återanpassa sig till ett normalt liv så har alla förlorat.

Acta Publicas återfallssiffror för unga dömda visar på en sämre trend än ESO:s rapport, som talar om minskat återfall i grov brottslighet. Siffrorna är som nämnts inte helt jämförbara, men det är likväl intressant att konstatera att om man skiljer ut gruppen dömda till sluten ungdomsvård utan identifierade gängkopplingar 2015–2018 i Acta Publicas granskning och tittar på återfallsfrekvens så överensstämmer det klart bättre med ESO:s siffror för 2011–2017.

Bland de gängkopplade hamnade åtta av tio i fängelse efter avslutad sluten ungdomsvård 2015–2018, och brottsligheten bland återfallsbrottslingarna är många gånger sådan som är vanligt förekommande i gängmiljön, vapenbrott, mord, mordförsök och grova narkotikabrott.

90 Det uppger Catrine Kaunitz, verksamhetsexpert inom Sis ungdomsvård, intervju september 2023

Kanske finns något viktigt här. Gängkriminaliteten med unga förövare har fortsatt att eskalera efter att ESO:s mätperiod slutar 2017.

Urvalet i Acta Publicas rapport är för litet för att tillåta tvärsäkra utfästelser, men siffrorna indikerar det som kanske kan verka uppenbart för alla som följer debatten och nyhetsrapporteringen: Gängkriminaliteten är det stora problemet.